

Каріна Вікторівна Калюга

Докторка юридичних наук, професорка, заступниця завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики інституту економіки та права Класичного приватного університету

ORCID: 0000-0002-9941-9690, e-mail: kalugaalim@gmail.com

Гарантування основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності

У статті на підставі аналізу сучасного стану здійснення детективної діяльності в Україні розглядаються проблемні питання, пов'язані з гарантуванням основоположних прав, свобод і законних інтересів та потреб людини. Робиться висновок, що приватна детективна діяльність спроможна стати повноцінною складовою правового механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб.

Ключові слова: гарантування; детективна діяльність; детективні агентства; детективні послуги; права людини; правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні все ще не прийнято жодного з тих законопроектів про приватну детективну діяльність, які було рекомендовано Верховній Раді України в рамках легалізації цієї діяльності. В нашому законодавстві досі залишається прогалина щодо вирішення наступних питань: не визначено правовий статус фізичної особи, яка здійснюватиме приватну детективну діяльність (приватного детектива); особливості підстав та умов ліцензування такої діяльності; порядку створення й статутних вимог детективних бюро (контор, агентств, фірм тощо).

Україна проголосила всебічне забезпечення прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю, що закріплено в її Конституції. Реальне втілення норм Основного Закону в життя активно включило наше суспільство в процес міжнародного співробітництва у сфері забезпечення прав людини. Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави стало прийняття її 9 листопада 1995 року до країн-членів Ради Європи та ратифікація Верховною Радою України

Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини та протоколів до неї. Відповідно до ст. 9 Конституції України з моменту ратифікації та набрання чинності для України Конвенція про захист прав і основних свобод людини стала частиною національного законодавства; це означає, що всі нормативні акти, розроблені після набрання чинності Конвенцією, повинні відповідати її вимогам [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі становлення детективної діяльності в нашій та зарубіжних країнах приділяли увагу у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені та науковці як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргареєва, В. М. Бесчастний, С. О. Бичін, А. Б. Блага, В. І. Бобрик, І. Г. Богатирьов, С. С. Вітвіцький, А. Ф. Волобуєв, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. Б. Гончаренко, В. К. Гришук, В. Л. Грохольський, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, Д. П. Калаєнов, О. Г. Кальман, М. В. Карчевський, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. Є. Користін, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, В. О. Меркулова, Ю. О. Михайлова, Є. С. Назимко, О. В. Одерій, Н. А. Орловська, М. І. Панов, Є. О. Письменський, О. О. Пунда, І. М. Риженко, М. О. Семенишин, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, І. М. Чекмарьова, О. Ю. Чередниченко, В. О. Черков, В. В. Шаблістий, В. І. Шақун, Г. Й. Шнайдер, Н. С. Юзікова, С. С. Юрко, І. С. Яковець, Х. П. Ярмакі, О. Н. Ярмиш та інші.

Проте, у наявних дослідженнях питанням захисту прав, основоположних свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності приділялося уваги не достатньо для побудови повного й структурованого вчення про детективну діяльність як дієвого методу попередження, розкриття та розслідування злочинів та встановлення їх механізму тощо. В поточних умовах злочинність в Україні набуває дедалі поширенішого й агресивнішого характеру, стає все більш організованою та інтелектуальною. Відчувається її «професіоналізація», посилення корисливої направленості злочинів, інтенсивності злочинності, з'явлення та розповсюдження нових, невідомих раніше форм і методів злочинної діяльності (технічне та технологічне її оснащення), а в сучасних умовах воєнного часу [5] — підвищення рівня озброєності злочинців. В її структурі значно збільшується кількість розбійних нападів, крадіжок майна, у тому числі з приватних офісів, крамниць, квартир; злочинці все більш загрожують особистій безпеці громадян. Почастішали випадки вбивств «на замовлення», групові розбої та пограбування із застосуванням вогнепальної зброї, напади на підприємців і банкірів. За цих умов зусилля правоохоронних органів щодо захисту громадян та їх майна не завжди досягають бажаних наслідків. Тому приватні фірми, банки та установи організують власні служби (підрозділи) безпеки, наймають охоронників, створюють детективні агентства. Як правило, детективну діяльність ведуть люди, які в минулому мали відношення до правоохоронних органів, органів державної безпеки, розвідувальних

служб або інших державних органів, які мають відношення до оперативної діяльності [9, с. 236—249].

Мета дослідження. Метою статті є дослідження додержання (гарантування) основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Вивчення досвіду низки зарубіжних країн, наприклад, США, Великобританії, Франції, Німеччини, Ізраїлю та інших, показує, що діяльність приватних детективів регламентується відповідним законодавством. Так, в Англії кількість персоналу приватних охоронних і детективних фірм вдвоє перевищує кількість співробітників поліції. У США бюджет таких компаній на 50 відсотків вище, ніж бюджет усіх органів поліції разом узятих, а кількість співробітників складає близько 1 млн чоловік. В Ізраїлі, при кількості населення близько 5 млн жителів, нараховується близько 2 тис. детективних агентств [7, с. 140].

Отже, розширення переліку таких суб'єктів і в нашій країні задля запобігання злочинної діяльності надасть можливості закрити законодавчі прогалини й виявить додаткові сфери, що не у повній мірі захищені від протиправного впливу. Розвиток приватних детективних агентств буде ефективною перспективою захисту прав, основоположних свобод, законних інтересів та потреб людини на шляху удосконалення кримінологічної політики у державі.

Тобто, досі не врегульоване питання легалізації діяльності приватних детективів, функції і завдання яких свідчать про можливість розглядати їх у якості суб'єктів протидії злочинності. Хоча, досить спірне питання на практиці про те, що відсутність остаточного закріплення правового статусу перешкоджає повноцінному функціонуванню приватних детективних агентств. Не можна також сказати, що розшуковці з нетерплячістю чекають, щоб їхню діяльність почали регулювати. З однієї сторони, повноцінна й легальна робота їхніх агентств — це податки та робочі місця. З іншої, — це чіткі межі, в яких детективи повинні будуть діяти. Разом з тим, відмітимо наявність ризиків порушення прав і свобод громадян при функціонуванні таких приватних детективних агентств [8, с. 115]. Зокрема, це відноситься до: права на невтручання в особисте життя (що закріплено у ст. 31 Конституції України [3], ст. 18 Європейської конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод [2], ст. 11 Закону України «Про інформацію» [1] тощо). Не на користь діяльності державних детективів, відносять: брак політичної волі на запобігання корупції (відсутність послідовності та пріоритизації; незацікавленість та неготовність посадових осіб до запобігання корупції); політична заангажованість; відхід від мети запобігання злочинності та зосередження на вирішенні виключно корпоративних та особистих інтересів; зловживання службовими повноваженнями та (або) їх перевищення тощо. Водночас запобіжна діяльність приватних детективів також не позбавлена недоліків та окремих ризиків, якими є зловживання

наданими правами проведення детективної (розшукової) діяльності; витік приватної інформації; пріоритет корпоративних інтересів під час розроблення проекту Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність»; не врахування на нормативному рівні обов'язків щодо запобігання злочинності; самоусунення від лінії запобіжної діяльності тощо. Отже, у цьому випадку наочним є «зворотній ефект» — відсутність адекватного нормативно-правового акту, який би регулював діяльність цих суб'єктів, призводить як до умисного, так і несвідомого порушення ними діючого законодавства у різних сферах. Наприклад, серед таких діянь можна виділити кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (зокрема ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, зловживання опікунськими правами, порушення авторського права і суміжних прав тощо). Вказані суспільно небезпечні діяння ускладнені відсутністю чітко визначеного процесу доказування, що має наслідком випадки прийняття необ'єктивних процесуальних рішень або неналежного здійснення процесуальних дій.

Досвід країн, в яких приватна детективна діяльність законодавчо врегульована, показує, що функціонування приватних детективів і детективних підприємств та їх об'єднань значно підвищує відповідальність державної правоохоронної системи за своєчасне та високопрофесійне реагування на потреби громадян і суспільства, звільняє правоохоронців від необхідності виконання багатьох незначних і невластивих їм функцій, сприяє загальному оздоровленню криміногенної ситуації. Так, приватні детективи та приватні детективні агентства надають істотну допомогу суб'єктам підприємницької діяльності у вивченні репутації та фінансового стану позичальників та інших партнерів, визначенні їх спроможності реально виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання, що значною мірою перешкоджає укладенню ризикованих угод та ухилення боржників від сплати заборгованості. Визначаючи можливість збору інформації, її обробки, використання (в рамках такої діяльності), необхідно визначити, що дозволено державою, а на що потрібно отримувати дозвіл у клієнтів, відповідних органів; які положення повинен містити типовий договір детективних послуг тощо [13, с. 238].

В цивілізованих, демократичних країнах, де виконання вимог конституційних норм і прав людини є основним ціннісним орієнтиром, інститут приватної детективної діяльності вже давно впроваджено у якості забезпечення додержання основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини та громадянина.

Як це не дивно, проте є й супротивники інституту приватних детективів, які зазначають, що запровадження детективної діяльності в Україні призведе до порушення прав пересічних громадян [10, с. 86], зокрема права людини на невтручання в особисте життя та сімейне життя, закріплене у ст. 31 Конституції України, ст. 18 Європейської конвенції із

захисту прав людини й основоположних свобод, ст. 11 Закону України «Про інформацію» [1—3; 16, с. 131—137].

Тут вирішення питання про надання повноважень видавати дозвіл на здійснення приватної детективної діяльності (свідectво на таке право, його припинення чи анулювання); ведення реєстру суб'єктів детективної діяльності; вирішувати всі необхідні питання стосовно відповідного посвідчення приватного детектива; контролю за виконанням законодавства України приватними детективними бюро (конторами, агентствами, фірмами); правового статусу фізичної особи, що здійснює приватну детективну діяльність, або юридичної особи, що спеціалізується на здійсненні приватної детективної діяльності.

Ми, як і інші дослідники, вважаємо приватну детективну діяльність — засобом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а не тільки діяльністю з комплексу різноманітних заходів пошуку та фіксації даних про діяння окремих осіб та груп, отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, а також інших пізнавальних дій на шляху розслідування події. Для здійснення такої діяльності потрібні певні повноваження, бо детективні функції носять високий рівень відповідальності та надмірний рівень емоційної напруженості. Тут буде виправданий творчий підхід у ході встановлення фактичних даних.

Сучасний стан захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб недержавними структурами вказує на актуальність забезпечення реальної, а не декларативної змагальності сторін на досудовому слідстві; можливість додаткових надходжень до державного бюджету та сприяння у розкритті великої кількості злочинів [15, с. 371—372]. Наявність легальної приватної детективної діяльності різко підвищить якість і відповідальність усієї державної правоохоронної системи та покращить компетентність детективів (агентів) у реагуванні на потреби громадян і суспільства загалом [14].

Ще з початку АТО [6] активізувалася «детективна» (розшукова) діяльність у Донецькій і Луганській областях, що було пов'язано з пошуком людей і майна на цих територіях [11, с. 20—21; 14; 15, с. 371—372].

У тому числі, це певна психологічна праця (в її соціальному, комунікативному та організаційному аспектах). Щодо соціального аспекту, працівники агентств виступають як відокремлена професійна група, з діяльністю якої суспільство пов'язує надання певних допоміжних (або сервісних) послуг, пошук осіб, охоронні послуги, послуги з супроводження, попередження злочинної діяльності. Ефективність такої діяльності передбачає допомогу у ефективності захисту та втілення справедливості у соціальні відносини, забезпечення стабільності суспільного розвитку, задоволення індивідуальних потреб та інтересів. Комунікативний аспект передбачає особливості цієї «професії», тому що спілкування з різними категоріями громадян є одним з основних шляхів отримання інформації. Тобто, до детектива ставляться професійні вимоги

входження в контакт, управління психологічним станом інших людей, вміння направляти розмову в необхідне русло тощо. Організаційний ж аспект — це вміння планувати свою роботу, розподіляти час із метою його ефективного використання, має сенс у всякій роботі. Проте, планування робочого часу для діяльності співробітника детективного агентства, організація себе та інших, концентрація зусиль є необхідними умовами реалізації своїх повноважень. Характерною рисою такої діяльності є також її індивідуальність (як діяльність слідопита одиночки або митця своєї справи). Слідчий, як виконавець замовленого завдання, у більшості, особисто виконує переважну більшість різноманітних за своїм характером дій [12; 14, с. 49; 15, с. 370—373].

Висновки. Отже, в сучасних умовах реформування законодавства України на шляху переходу на європейські й найкращі світові стандарти, в тому числі у сфері захисту прав, свобод людини і громадянина, в Україні якраз і відчувається зростання попиту на детективні послуги. Що в свою чергу вимагає розвиток нашої детективної діяльності з неухильним дотриманням принципів верховенства права, законності, прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зі збереженням професійної таємниці, конфіденційності, взаємодією з правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, волонтерами та громадянами.

Набувши законодавчого забезпечення, приватна детективна діяльність спроможна стати інструментом захисту основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини і повноцінною складовою механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини, захисту законних прав та інтересів юридичних осіб.

Перелік посилань

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 15.01.2023).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://minjust.gov.ua/m/konventsiya-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini> (дата звернення: 15.01.2023).
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

References

- On information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: <https://minjust.gov.ua/m/konventsiya-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
- Constitution of Ukraine. *Bulletin of the Verkhovna Rada*. 1996. No. 30. Article 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].

4. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text> (дата звернення: 15.01.2023). Methodical recommendations for central executive authorities on the application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in legislative activity. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.01.2023). On the introduction of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine dated 24.02.2022 No 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання територіальної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14.04.2014 № 405/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 15.01.2023). On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 «On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine» : Decree of the President of Ukraine of April 14, 2014 No. 405/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
7. Біліков Ю. М. Недержавна правоохоронна діяльність: передумови виникнення, поняття, місце в системі правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. Т. 2. С. 138—142. Bielikov, Y. M. (2013). Non-state law enforcement activity: prerequisites for emergence, concept, place in the system of law enforcement activities. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Jurisprudence*. Iss. 4. Vol. 2. Pp. 138—142 [in Ukrainian].
8. Бичін С. О. Актуальні методи дослідження детективної діяльності в механізмі запобігання злочинності. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 111—117. Bychin, S. O. (2019). Actual methods of research of detective activity in the mechanism of crime prevention. *European perspectives*. № 2. Pp. 111—117 [in Ukrainian].
9. Калюга К. В. Щодо сучасного стану детективної діяльності в Україні (обґрунтування можливості та доцільності детективної діяльності в Україні). *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Вип. 67. С. 236—249. Kalyuga, K. V. (2022). Regarding the current state of detective activity in Ukraine (substantiation of the possibility and expediency of detective activity in Ukraine). *Criminalistics and Forensics*. Iss. 67. Pp. 236—249 [in Ukrainian].

10. Кожевніков Г. К. Приватна детективна діяльність і право громадянина на невтручання в особисте життя. *Детективна діяльність в Україні: проблеми і перспективи* : матеріали междунар. науч.-практ. конф. (Харків, 25—26.01.2013). Харк. екон.-прав. ун-т. Харків : Право, 2013. С. 86—87.
11. Мулявка Д. Г., Шопіна І. М., Шилле О. О. Правовий статус суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності : монографія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 124 с.
12. Плохой І. І. Приватна детективна діяльність: чи буде вона? URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11082/%CF> (дата звернення: 15.01.2023).
13. Поливанюк В. Д. Міжнародний досвід надання приватних детективних послуг. *Всеукраїнський саміт приватних детективів: матеріали доповідей* (Дніпро, 30 листопада 2017 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 237—239.
14. Рахновський Є. А. Вам потрібен легальний приватний детектив? *Віче*. 2007. № 17. С. 49.
15. Юрко С. С. Перспективи законодавчої регламентації детективної діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 52. С. 370—373.
16. Юрченко А. О., Усенко А. О. Проблеми легалізації інституту приватної детективної діяльності в Україні. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3—4 (12—13). С. 131—137.
- Kozhevnikov, G. K. (2013). Private detective activity and the right of a citizen to non-interference in personal life. *Detective Activity in Ukraine: Problems and Perspectives*. Scientific and Practical Conf. (Kharkiv, January 25—26, 2013). Hark. Economics and Law Univ. Kharkiv : Pravo. Pp. 86—87 [in Ukrainian].
- Mulyavka, D. H., Shopina, I. M., Shille, O. O. (2019). Legal status of subjects of private detective (search) activity : monograph. Irpin: University of the State Fiscal Service of Ukraine. 124 p. [in Ukrainian].
- Plokhoy, I. I. Private detective activity: will it be? URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11082/%CF> (access date: 15.01.2023) [in Ukrainian].
- Polyvaniuk, V. D. (2018). Mezhdunarodnyi opyt nadvannia pryvatnykh detektivnykh posluh [International experience in providing private detective services]. All-Ukrainian Summit of Private Detectives: Materials of Reports (Dnipro, November 30, 2017). Dnipro : DSUVS. Pp. 237—239 [in Ukrainian].
- Rakhnovsky, E. A. (2007). Do you need a legal private detective? *Viche*. № 17. Pp. 49 [in Ukrainian].
- Yurko, S. S. (2014). Perspectives of Legislative Regulation of Detective Activity in Ukraine. *Law and Society*. № 52. Pp. 370—373 [in Ukrainian].
- Yurchenko, A. O., Usenko, A. O. (2018). Problems of legalization of the institute of private detective activity in Ukraine. *International Legal Bulletin: Actual Problems of Modernity (Theory and Practice)*. Iss. 3—4 (12—13). Pp. 131—137 [in Ukrainian].

Guaranteeing fundamental rights and freedoms, legitimate interests and needs of a person in the implementation of detective activities

K. Kaliuga

Based on the analysis of the current state of detective activity in Ukraine, the article discusses problematic issues related to the guarantee of fundamental rights, freedoms and legitimate interests and needs of a person. It is concluded that private detective activity can become a full-fledged component of the legal mechanism for ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of individuals. The private sector of detective activity in Ukraine is studied; the expediency of its legalization. The experience of foreign countries is considered. The significance of the features of this type of law enforcement activity is highlighted, its individuality and ordinary practice (as well as any other type of economic activity) are emphasized at the same time. Preliminary conclusions about the state of its functioning are made and prospects for further development and ways to improve detective activity in Ukraine are outlined. It is noted that in the current conditions of reforming the legislation of Ukraine on the way to the transition to European and the best world standards, including in the field of protection of human and civil rights, freedoms, in Ukraine there is an increase in demand for detective services. This, in turn, requires the development of detective activity in Ukraine with respect for the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, preservation of professional secrecy, confidentiality, interaction with law enforcement agencies, state authorities and local governments, enterprises, institutions, organizations, volunteers and citizens. Having acquired legislative support, private detective activity can become a full-fledged component of the mechanism for ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of individuals.

Keywords: guarantee; detective activity; detective agencies; detective services; human rights; law enforcement.

⇒ Калюга, К. В. (2024). Гарантування основоположних прав і свобод, законних інтересів та потреб людини при здійсненні детективної діяльності. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 45—53. DOI:10.33994/kndise.2024.69.04.